

ԶԱՎԵԼ ԵՍԱՅԱՆ

Ավերակներուն մեջ

Վեհանձն ու շլացուցիչ արևին տակ կտարածվի քանդված քաղաքը՝ անծայրածիր գերեզմանի մը պես. ավերա՛կ ամեն կողմ...: Բան մը չէ խնայված, բոլոր եկեղեցիները, բոլոր դպրոցները ու բոլոր բնակարանները անձն ու խանձված քարի կույտերու վերածված են, որոնց մեջ են ասդին - անդին շենքերու կմախքները կցցվին: Արևելքեն մինչև արևմուտք ու հյուսիսեն մինչև հարավ, մինչև հեռավոր սահմանները թուրք թաղերուն, աններող և դաժան ատելությունը հրդեհեր ու փշացուցեր է ամեն բան: Ու այս մեռելային ամայության, այս ընդարձակածավալ մոխրակույտերու մեջ են երկու մինարեների անեղծ մնացած՝ կկանգնին խրոխտությամբ:

Արյունոտ և արցունքոտ ցնցոտիներով ծածկված այրիներու, որբերու և ծերերու ամբոխ մը կներկայանա մեզի, իբրև մնացորդը Սադանայի բնակչության, մեծ փոթորիկէ մը ետքը խաղաղացած ծովու, մոայլ հանդարտությունը ունի անիկա, իր խորքերուն մեջ ծածկված է ցավը ու անմխիթարելի վիշտը ու այդ ցավը երբեմն մակերեսը կբարձրանա, ապրելու, վերածնելու հույսը սպանված է իրենց մեջ, և եթե Անոթությունն ու Ծարավը չզարթնեցներ զիրենք այդ ընդարմացումեն՝ կյանքը միանգամ ընդմիշտ մարած կըլլար արդեն:

Անոնք լուռ կմնան երկար ատեն, կարծես հետևելով իրենց հիշատակներու շարքին, հակառակ իրենց մղված անոնց քստմնելի ընթացքեն ու սրտագին հառաչանքներ կարծես կուրծքերնին պատռելով կարձակվին՝ «Ամա՛ն...»

Երբեմն այ կուլան հեկեկալով, երեսնին ողողված մեկ բուստի մեջ այնպիսի արտասուքի հորդ ժայթքումով մը, որ գանգատի ու տրտունջի խոսքերը կխեղդվին. ու դեմքերը, արևի տակ աշխատութենէն թխացած ու չորացած դեմքեր, կակոսովին դժնդակ խորշոմներով, ահավոր ծամածռութիւններով ու ամբողջ ամբողջ բռնված իր անմխիթարելի վշտի տագնապէն՝ կգալարվի հուսահատորեն: Ու կարելի չէ երևակայել, թե մեն մի անհատը այդ ամբոխին, ցավի ի՛նչ գումար մը կներկայացնէ:

Արդարև, կարելի չէ ըմբռնել և զգալ մեկ անգամէն ահավոր իրականութիւնը. անիկա մարդկային երևակայութեան սահմանէն դուրս կ'մնայ. անոնք, որ ապրած են գայն՝ չեն կարող նաև պատմել իր ամբողջութեանը մեջ. ամենքն այ կթոթովեն, կհատաչեն, կարտասովեն և կցկտոր եղելութիւնները կներկայացնեն միայն: Հուսահատութիւնն ու սարսափն այնքան մեծ եղած էր, որ մայրերն իրենց գավակները չէին ճանչնար, անդամալույծ և կույր պատավներ մոռացվեցան հրդեհված տուներու մեջ. վայրագ և արևին ծարավի խուժանի մը դիվային քրքիչները մտիկ ընելով՝ մարդիկ մեռնելէ առաջ կխելագարվէին, կտրտած անդամներ ու տղու մարմիններ դեռ ցավով ու կյանքով բաբախուն ոտքերու տակ կճգնվէին, մեկ կողմէ հրացանի, մյուս կողմէ կրակի մեջ բռնված՝ դպրոցներն ու եկեղեցիներն ապաստանող խելակորույս տղաքը, կիներն ու վիրավորները իրարու փաթթված՝ կածխանային...:

Ո՛չ այս պատմութիւնները սակայն, ո՛չ այդ մոխիրներուն մեջ խլրտացող տարտամ հայութիւնը, ո՛չ ցավոտ և շվարուն աչքերով ու սարսափի արբեցութենէն դեռ չի սթափածի երևույթով որբերը, ոչ անմխիթարելի կորուստով գալարված մարմիններն այրիներուն, ո՛չ դեռ արյունոտ և ցավագին վերքերն անդամահատվածներուն, չեն կարող մեզի պատկերացնել տալ իր իսկական ու մռայլ մեծութեամբ ինչ որ պատահած է այդ դժոխային օրերուն մեջ:

Անձկալի ու արհավիրալից աչքերու մեջ է որ, երբեմն, մեկ բուստ կկարծեն ընդնշմարել գայն. ո՛հ այդ աչքերը . կան, որ կուրացած և հրաժարած կթվին ընդմիջտ արևին ուրախութենէն ու անհատակ վիհի մը պես պարապ կերևին. կան, որ կնային քեզի ու չեն տեսներ, որովհետև անջնջելի կերպով մեկ պատկեր դրոշմած է իրենց տեսողութեան սահմանին մեջ. կան, որ պահած են քստմնելի

բոցերուն ռիթմն իրենց նայվածքին մեջ ու կան, որ հարաշարժ բիբերով արյունի և կրակի տեսարաններու հաճախումեն տանջված բիբերով, կարծես կուրնալու և խաղաղության կտենչան:

Այդ ամբոխին մեջ է, որ երևեցավ ինձի ցավատանջ երևույթը՝ Միսաքի մորը, որ կախված տղան մղձավանջեն հալածված, կուրծքը ծեծելով, ցնցոտիները պատռելով՝ գովասանքը կրներ իր նահատակված տղուն ու արցունքի ծարավի կգոչեր. «Աչքերս չորցած աղբյուր դարձան... տղաքներս... սրտիս կրակեն չորցա... տղաքներս... ամա՛ն...»:

Հոն տեսա մայրեր, որ իրենց գավակները խեղդած էին՝ անոնց մանկական ճիչերեն չմատնվելու համար իրենց թաքստոցին մեջ, հոն տեսա կիներ, որ անդամալուծված, լեզունին շրթներուն վրա կախված, անկարող էին իրենց սրտին ցավը գոչելու, հոն տեսա խելագարվածներ, որ փոխանակ մոռնալու, սոսկալի վայրկյանը կապրեին շարունակաբար, տեսա, որ հալածված էին իրարու ետև ընկնող սիրելիներու հիշատակով ու չգիտեին, թե որո՞ւ վրա լան... «Շուտով դրին հոն, քովե քով, ու զարկին, զարկի՛ն, զարկի՛ն ու ամենքն ալ սանկ երերացին մեկ մը ու ինկա՛ն... ու անոնք իմ հայրս, իմ ամուսինս ու տղաքներս էին, և ես հիմակ մենակ եմ, վերաններու վրա մնացած բուին պե՛ս... ախ...»:

Երբեմն անտարբեր կթվին, կարծես քարացած իրենց վշտին սաստկության մեջ. հանդարտ դեմքով մը՝ որուն վրա նյարդ մըն իսկ չի շարժիր՝ կպատմեն ահավոր եղելություններ, իրենց յուրաքանչյուր բառը՝ հոսած արյուն է. ու հանկարծ կկենան, աչքերնին կբոցավառի հիմարական փայլով մը, ի՞նչ կպատկերանա իրենց մտքին... ու կպոռան ինքզինքնուն ելած՝ կառչելով մեր հուզմունքին, օգնություն խնդրելով մեր արցունքներեն, մեր զգացումներու մերձավորութենեն...

Ավերակ քաղաքին մեջ... ավերակ սրտերուն մեջ... ամեն բան փչացած է. հիմարացած գեղջկուռիի մը շարժումը կուրվագծվի մտքիս մեջ, որ համադրելով բոլոր իրենց գեղին պատահածը, ձեռքովը լայն շարժում մը կընե ու կըսե, կկրկնե մեքենաբար. «Կուգես հավատա՛, կուգես մի՛ հավատար, ամեն բան մա՛ֆ է, մա՛ֆ...»:

Ու ինչ-որ անկանգնելի ու անդարմանելի կթվի այս անսահմանելի աղետին մեջ, մոխրացած տուները, քանդված այգիները չեն, ոչ ալ մեռնողներու թվին մեծությունը, այլ այն ջլատիչ ներքին զգացումը, որ կծածանի ամենուն աչքերուն մեջ, ողորմելիորեն, հուսահատորեն և այդ՝ ոտքի տակ գացած, բիրտ ներքաններու տակ ճգնված ժողովուրդի մը զգացումն է: Այն գլուխները, որ լույսի և ազատության ծարավի, պահ մը բարձրացած էին մարդկորեն, ջախջախված են հիմա աններող անգթությամբ մը: Այս մտածումովը տանջված կնայիմ քանդված քաղաքին վրա՝ որուն մոխրակույտերն ահավոր և տարբեր նշանակություն մը կտանան ու ահավասիկ սակայն այս չարաբաստիկ ամլության ու հուսահատության մեջ հույսի ժպիտ մը կծաղկի...:

Ավերակներու մեջ, կես մը փլած պատերու շուքին տակ կիներ ապաստանած են ու օրորան մը՝ մեկ պատեն մյուսը ձգված, կտատանի մեղմորեն: Ո՞վ գիտե. ինչ-որ մեր ցավի սաստկությունը անկարելի կներկայացնե՝ թերևս կարելի ըլլա ժողովուրդի վերածնության անխոնջ ու անգիտակից հանճարին համար: Որովհետև այդ թշվառ տղու անշուք օրորանը, ընդհանուր ու մեծ դժբախտությանն անտարբեր՝ կյանքի անհաղթելի ձգտումովը զորավոր, կտանի այս հսկայական գերեզմանի վրա՝ արհամարհելով թե՛ գետնաքարշ թշվառությունը նահատակված ժողովուրդին, թե՛ ճիվաղային բրտությունը ոճրագործներուն: